

„Da, da! Izbrisal bi Te iz spomina svojega, in ko bi se mi vsilil kdaj . . .“

„Dovolj, dovolj je!“ —

Malo potem se je sodnik odpeljal. — — — — —

Več mesecev ga ni bilo videti v Grmu, in tudi župnik Janez ni imel prilike obiskati ga v Križi.

Baron Milde je okreval, toda še v bolezni svoji je bil sklenil prodati rudniško posestvo in preseliti se zopet v Nemce.

Helena mu ni branila.

Kupec se je kmalu našel, in komaj je skopnel sneg po južnih brdih krog Rudnika, ostavila sta Mildejeva grad svoj. Pri odhodu obiskala sta župnika Janeza in v trenutku, ko je bila z župnikom sama v sobi, izročila mu je baronica zavitek pisem.

„Dajte to — Petru!“ zašepetala je. „To so nekdanja pisma njegova!“

Župnik jih je spravil, toda odgovoril ni ničesar.

Zvečer pa se je čudila Urša, kaj maši gospod Janez v peč, in zakaj stoji tako dolgo pred njo, dokler ni vse óno — pepel, sam pepel.

In Peter?

Prišel je zopet v Grm. Vzpomlad je bila tu in vinógradi pod grmskim farovžem so se svetili v krasnem zelenji; na župnikovem vrtu pa so dehteli celi šopi belih šmárnic.

Tedaj je prišel sodnik zopet k staremu — jedinemu prijatelju.

In tako stori večkrat tudi še dandanes! Toda ne več vzpomladi, ampak v gorki jeseni, kadar dozori žlahtna kapljica po grmskih brdih, tedaj zapusti Peter oddaljeno prašno stolnico in težavni, akoravno visoki svoj posel — ter se odpočije nekoliko tednov pri blagem prijatelji — gospodu Janezu.

Književna poročila.

XIII.

„Slavia italiana“.

Napisal advokat Carlo Podrecca, natisnil in na svetlo dal F. Giovanni v Čedadu (Cividale) 1884, 8°. 145 str. Cena 2.50 lire = 1 gld.*)

Pred seboj imamo z velikim navdušenjem v lepi italijanščini o beneških Slovencih napisano knjigo, ki zasluđuje vso našo pozornost. Prav za prav naslov več obeta, nego se nahaja v knjigi sami, ker v ti niso opisani vsi beneški Slovenci, nego samó prebivalci dveh dolin, t. j.

*) Knjigo ima na pródaji tudi Dase in Wokulat v Gorici.

nediške (Natisone) in reške (Torrente Erbezzo, T. Cosizza), dočim se pisatelj samó jedenkrat in le mimogredé (na str. 107.) ozre tudi na Slovence ob izvirih rek Bistre, Maline, Tera (T. Torre) in Rezije. Tako nam podaja Podrekova knjiga opis samó osem slovenskih občin, a deset ostalih, kjer prebivajo tudi Slovenci (vsaj v veliki večini) prezira popolnoma. Vseh Slovencev na Beneškem šteje Podreka do 40.000, a uradna statistika italijanska jih pozna le 36.646 in to, ako se vzame, da po omenjenih osemnajstih občinah stanujejo sami Slovenci.

Knjigi, katero tu pretresujemo, pozna se na prvi pogled, da je pisana najivno, od moža, ki ni vajeu predmetu in nesposoben dano si nalogo popolnoma rešiti, brez globlje znanstvene izobraženosti in brez poznanja najnovejših zgodovinskih rezultatov. To priznava g. pisatelj sam, ker na str. 9. izpoveduje, da on opisuje bolj le svoje vtise, nego li znanstvene rezultate in podatke. Svojo nevednost v slovenščini spričuje na str. 102, kjer pripoveduje, da je bil „Tabor“ (Davor?) stari bojni bog Slovanov; v nemščini pa na str. 110., kjer trdi, da nemški markt pomeni „confine“ (meja). V zemljepisu je zeló slabo podkovan in ne more niti o svoji najožji domovini podati dobre slike ali vernega obraza. Bivališča beneških Slovencev opisuje nam še le proti koncu knjige, tam kjer govori o Čedadu! Krnovo pogorje leži njemu na Koroškem! — V obče je knjiga prav slabo razdeljena in res le po momentanih vtisih napisana, nikakor pa dobro premišljena, lepo zaokrožena in tehnično dovršena.

Kaj je nameraval pisatelj s to politično knjigo doseči, pripoveduje na več mestih prav odkritosrčno. On je Italijan (v državnem pomenu) z dušo in telesom, za narodič svoj nahaja on jedino rešenje pod italijansko krono. Avstrijo in „panslavizem“ sovraži, kakor le more sovražiti najvročekrvnejši Italijan. Z največjim preziranjem in zasramovanjem govori o naši državi in njenih težnjah (n. pr. na str. 105.) ter o njenih uradnikih (str. 131.) Kjer drugače ne more, molči ob Avstriji; nasproti pa se prav rad spomina Francozov, ki so bili ustanovili „italijansko kraljevino“.

G. Podreka želi, da bi se italijanska vlada bolj ozirala na beneške Slovence, da bi zboljšala njih gmotno stanje in ne zatirala njih jezika. Potem bodo ti Slovenci zvesti podložniki italijanske kraljevine in njeni hrabri stražniki proti konspiracijam Avstrije, kakor so bili tudi že ob času beneške republike. Te misli svoje razklada pisatelj na str. 123. in 124., kjer se najpoprej obrača proti ónim italijanskim listom (n. pr. „Fanfulla“ od 26. julija 1884.), ki so njegovo knjigo nepovoljno kritikovali, predno je še na svetlo prišla in mu očitali, da hoče še „slovensko vprašanje“ v Italiji spraviti na dan. Tem odgovarja pisatelj, da je hotel le svojo ožjo domovino opisati in jo Italijanom v pravi

svetlobi pokazati, kajti tudi ona, kakor vsak drugi kot Italije, zasluži natančno in pravično naslikana biti. Potem meni, da vsa „velika Slavija“ od Arhangelska do Novega Bazara, od Astrahana do Ljubljane teži po razširjenji („espansioni“), in da hoče celó italijanske pokrajine s svojimi rokami objeti*). On misli torej, da je potreba „klin s klinom izbijati“ in slovanskim ekspanzijam talijanske nasproti postaviti. V vsakem slučaju pa bode njegov opis vendar-le nekaj koristil, ker bode italijanski svet bolje poučil o svojem narodiči in jeziku njegovem.

Zdaj pogledjmo malo natančneje, kaj obseza knjiga.

Po kratkem uvodu se nam podaje najprej „fizikalna zgodovina“ dveh gori omenjenih dolin. Ta oddelek je zeló medel in ne obseza skoraj drugega, nego opis (v resnici zanimive) landarnske jame („La grotta d'Antro“), katero pisatelj imenuje „slavno trdnjavo Slovencev“, in pa potovanje na Matajór. H koncu pridaje še nekaj poročil o kugah in lakotah na Furlanskem, kar pa bi ne smelo stati v tem poglavju.

Za tem nasleduje (str. 13—25) „politična povest“, ki je še slabejša, nego fizikalna, ker nam ne podaje ni splošnega zgodovinskega pregleda, in obseza prav za prav le to, kar je Pavel Dijakon napisal o bojih med Langobardi in Slovenci, ter pri konci zeló zavito, Avstriji sovražno poročilo o gibanju med beneškimi Slovenci l. 1848. in 1866. Manzanove knjige „Annali del Friuli“ pisatelj ni porabil. Čudno je v tem poglavju, da pisatelj izvaja beneške Slovence iz Istre in Dalmacije! On pravi (str. 14.), da še dandanašnji živí to sporočilo med ljudstvom, ali zgodovinskih dokazov nima in celó besed kanonika Guerra, katere on v dokaz cituje, ni razumel.**). Še iz „starega plesa“, ki je med beneškimi Slovenci v navadi, hoče pisatelj dokazati (str. 76.), da spomina na „trako-frigijo-pelazgiški izvir Slovencev (!)“. Jezikovni dokazi za dalmatinsko izhajanje Benečanov niso nič vredni, ker baš Dalmatinci ne izgovarjajo mljeko, ljepo, bljelo, kakor Benečani, nego povsodi le mlíko, lípo, bílo itd. Da imajo beneški Slovenci končnico *ac* (mesto *ec*) in mehki *é* v nekaterih končnicah, to je res. Ali to so jezikovna svojstva, ki se lahko pojavljajo povsodi v obsegu jugoslovanskih jezikov. Sicer pa pisatelj malo stranij ka-

*) To svojo trditev podpira g. pisatelj s tem, da kaže na Rutarjevo „Tolminsko zgodovino“ in na „Slovenske naselbine po Furlanskem“ („Lj. Zv.“ 1883, I.—III) Ta citacija pa kaže, da g. pisatelj omenjenih del niti čital ni, ker tam se nikjer ne govori o tem, kaj bi moglo ali moralo biti, nego samó o tem, kar je nekdaj bilo.

***) Guerra piše, da „se beneški Slovenci že od Pavla Dijakona sémkaj tako imenujejo po Slavenih ali Ilirih v Dalmaciji.“ Naš pisatelj je pa to tako razumel, da je P. D. sam Slovence tako imenoval zaradi sorodnosti z dalmatinskimi Slaveni, in obžaluje močno, da tega citata pri P. D. nikjer ni mogel najti.

Op. pisateljeva.

sneje (str. 27.) sam navaja in odobrava mnenje prof. Baudouina de Courtenay-ja, da je beneški dijalekt „najbližji staroslovenskemu“. In to je vendar neovržen dokaz.

Sicer pa že pravec slovenskih naselbin po Furlanskem zadosti jasno dokazuje pot, po kateri so prišli Slovenci tja doli, t. j. od severo-vzhoda in vzhoda. O tem je pisatelj tudi sam prepričan, le da misli, ka Slovenci niso siloma v Italijo prodirali, nego „chè erano stati chiamati a colonizzare il basso Friuli.“ Čemu torej óno veliko število langobardskih gradov, ki kakor veriga opasujejo Čedad in furlansko nižino ravno na tisti stráni, kjer Slovenci mejijo s Furlani? (Glej Zahn, Friaulische Studien, Archiv für öst. Geschichte Bd. LXVII. pg. 330—333). G. pisatelj je to stran domače povesti premalo razbistril.

Zgodovini nasleduje kratko poglavje o jeziku (27—31). Tu hoče pisatelj najprej dokazati, da se je bila slovenska liturgija ss. Cirila in Metoda razširila tudi med beneške Slovence ter slutiti, da bi utegnili izlizani napisi na cerkvah sv. Kvirina, sv. Silvestra in v Briščah glagoljski biti. Ali za vse to pisatelj nima nobenega pravega dokaza, kajti da duhovnik še sedaj krščenca slovenski vpraša, vero in očenaš ter „gospod jaz nisem vreden“ slovenski moli, to vendar nič ne dokazuje za slovensko liturgijo. Benečani so bili pač preblizu Akvileje, da bi se bili mogli slovenski obredi med njimi udomačiti. — Za tem se pritožuje pisatelj, da se je med beneško narečje zaneslo nekoliko „neologizmov“, in sicer po vplivu goriških Slovencev. V ostalem da se ni nič izpremenila govorica Benečanov od Langobardov sèm. Vsaka gora, vsak kraj ima svoji obliki, leži in naravi primerno ime. Na strani 29. tolmači imena beneških vasij. Pri tem se je skazal gospod Podreka jako slabega slavista. Tu le nekaj vzgledov. Ime Vernasso (bržkone „Brnač“) tolmači pisatelj z „var' nas“; Clenia (od „klen“, „klenovje“) z „tle ni je“; Ponteacco (morda ital. izvira) z „petjač = petljer“; Chiabai (?) z „tje bolj“; Podar (od „pod“) z „podèr = podéri“; Pegliano („Poljane“) z „peljan = geführt“; Cicigulis („Čičigoji“) z „čeče (dekleta) guliš“; Brischis („Brišče = Brdišče“) z „briš' tje“; Loch („Log“) z „lok = Bogen“; Clavora (?) z „klavern“; Cepletischis („Za platišči“) z „tje plesišča“; Polava („Poljava“) z „paese natante = plavajoč kraj“; Clastra („K laštri = kamneni klopi“) z „hlasta = getta giù“; Podpecchio („Pod pečjo = skalo“) z „pod pečjo = sotto il forno“; Preserie („Prézerje“) z „pre serie = latrine“; Ocnebrida („Ovčje brdo“) z „očino brdo = podere del padre“; Cumar („Holmar“) z „compare“, ali pa „kumeran = dolente“; Loszach („v Ložicah“) z „lužah = fangoso“; Ruttar („posestnik ruta“ = 1/2 Hube) z „rudar“; Sgubin („Skubin“) z „zguubljen“ i. t. d. Zares, kdor sam ne bere, ne

more verjeti, da so v Podrekovi knjigi beneška imena na ta način pretolmačena!

Za tem pride na vrsto cerkvena povest (str. 33—37), sicer nekoliko bolje, ali vendar le preveč površno raztolmačena. G. pisatelj bi bil lahko našel za to poglavje ogromnega gradiva v kapiteljskem arhivu v Čedadu.

Mnogo bolje, deloma celó jako zanimivo, opisane so a d m i n i s t r a t i v n e (39—46) in s o d n e razmere (47—58), kjer se lahko spozna peró advokato. Tu nas seznanja pisatelj s prav zanimivimi predpraviciami beneških Slovencev v nediški in reški dolini. Prebivalci teh dveh dolin (36 vasij in občin) so imeli že od starih časov nekako svojo posebno državico. Vsako občino je vladal žup an, izbran od vseh gospodarjev v skupščini imenovani „sosednja“. Župani so volili potem dva velika župana, (za vsako dolino jednega), ki sta potem zbirala gospodarje k „veliki sosednji“. Te „velike sosednje“ so se zbirale okoli velikih kamnitih miz („laštra“), jedna v Tarčetu za okolico landarnsko, druga v Mersu za dolino reško. Veliki zbor obeh dolin ali tako imenovane Slovenije („Schiavonia“ je splošno navadno in v vseh listinah rabljeno ime za imenovani dve dolini*), shajal se je jeden ali večkrat na leto pri cerkvi sv. Kvirina blizu Šempetra slovenskega**) in sicer pod starodavnimi lipami. Vsaka dolina je birala vsako leto po dvanajst sodnikov, ki so imeli pravico soditi v vseh civilnih in kriminalnih, bodi si svetnih, bodi mešanih pravnih. Beneški senat jim je potrdil še l. 1627. zadnjikrat te pravice. Priziv je bil sicer dovoljen na vladnega namestnika v Čedadu, ali se je prizivalo samó od sodišča jedne doline na sodišče druge. Kazni so bile ali globe, ali pa zapor v kladu, v katero so uklenili nogo ali roko obsojenčevu.

Od str. 59—69. našteva nam pisatelj vse listine beneške vlade, s katerimi so bili Slovenci oproščeni vseh davkov, proti temu, da so morali braniti mejo proti napadom Tolminec. Za to stražo so imeli Benečani vedno 200 mož pripravljenih, ki so morali paziti na vsako micanje nasprotnikovo. Prav zanimive so listine od l. 1658. in 1788., v katerih beneški dože zatrjuje, da so Slovenci poseben narod in torej ne samó od Čedada, nego tudi od Furlanije ločeni, ter da imajo pravico samí sebe vladati. To so bile zares velike predpravice in ni se čuditi, ako so beneški Slovenci zvesto čuvali nad njimi in z listinami svojimi v rokah mnogo-krat celó v Benetke potovali, da so pred senatom skazali staro svoje pravo.

Prav zanimivo je poglavje o šegah (st. 71—86), kjer so opisane pravljice (n. pr. o k r i v o p e t a h, gl. letošnji „Lj. Zv.“, tr. 229.) vraže, oblika in oprava

*) Torej to ime ni bilo še le l. 1848. izumljeno, kakor naši nasprotniki vpijejo.

***) L. 1867. prekrstili so Lahi to ime v „S. Pietro al Natiscne“.

hiš, tip prebivalstva (najčistejši je v Č r n e m v r h u [Montefosco] blizu avstrijske meje), nošnja, veselice, plesi, pravni in ženitovanjski običaji, (med poslednjimi se nahaja mnogo novega, do sedaj še neznanega). Tudi jedna narodna pesen „Božime“ (slovo) je natisnena v tem poglavju. Pri konci posluži nas pisatelj še s smešnico (katero pa on zmatra za resnico), da v Borjani in Logéh blizu Koborida zaročnice vzprejemajo svoje ženine le, ako tičijo do vratú v — vrečah!

Prav medla so zopet poglavja o poljedelstvu, obrtnosti in trgovini. (str. 87—95), tako da skoraj niso vredna navedenih imen. Samó pri poslednjem konstatuje pisatelj interesantno resnico, da beneški Slovenci ne iščejo sreče svoje v „blaženi“ Italiji, nego pri nas, v Avstriji, ali pa še celó v daljni Rusiji!

Ob imenitnih možeh med beneškimi Slovenci (97—99) bi bil mogel g. pisatelj pač veliko veliko več povedati!

Po kratkem opisu avstrijsko-beneške meje in strategično važne ceste pod beneške („del Pulfero“; str. 101—105) pride na vrsto pregled čedadadske zgodovine (str. 107—122), ki pa ne spada v opis beneške Slovenije; torej le v to, da pomnoži debelost knjige za nekoliko strani.

Na str. 125. začinja gosp. pisatelj naštevati nekatere žalostne nedostatke beneških Slovencev s tem, da zavrača „Fanfullo“, ki je pisala: „Štiri ali pet tisoč kmetov je raztresenih po frijulskih visočinah, ki govorijo slovenski, kakor ko bi jaz hotel hotentotski govoriti, t. j. barbarsko zmes barbarskega jezika“. Za tem govori pisatelj o poskusih italijanske vlade, slovenščino izruvat iz spomina in učiniti, da je pozabi še óna peščica, ki jo sedaj na Beneškem govori. To namero imajo zlasti ljudske šole, v katerih se začinja že v prvem letu samó v italijanskem jeziku poučevati, kar je popolnoma protivno vsem pedagogičkim načelom. Na to našteva pisatelj vsa preganjanja od strani italijanskih kraljevih komisarjev, ki so hoteli celó slovenski katekizem prepovedati, ter od sodníkov, ki žugajo kmeta zapreti, ako ne zna pred sodiščem govoriti italijanski.

Pritožbe o zatiranji so torej opravičene in izražajo se celó po zunanjih listih (v goriški „Soči“). Zaradi nedostatnih in nasprotujočih si zakonov gine pravno čustvo med ljudstvom, prestopki, izneverjenja in tatvine množijo se vedno bolj. Občinam se nalaga preveč opravkov; s tem se množijo občinski troški in vse leži v rokah jedinega tajnika, kateri vodi starejšine in župane, kakor se mu zljubi. Ceste so slabe in nezvršene. Zemljiški davek je prevelik. Slovenija plačuje primeroma več, nego Sicilija, žitnica Rima. Kje so časi, ko ti hribovci niso plačevali nikakega davka beneški državi! Nekateri zakoni se zvršujejo prehitro in tolmačijo napačno,

(n. pr. o pogozdovanji) samó da se morejo visoke globe narekovati. — Konečno toži pisatelj še ob uničevanju starih spomenikov (cerkve sv. Kvirina in sodnih klopj) ter o raznašanji zgodovinskih listin.

Na str. 133. nasvetuje pisatelj nekatere pripomočke proti vsem tem nedostatnostim. Najpoprej poudarja, da ni niti potrebno, niti mogoče slovenščine na Beneškem zatreti. Ako bode Italija ta jezik spoštovala, obvarovala se bode najlože pred slovansko ekspanzijo. (Na bodočnost Avstrije nima mnogo zaupanja, ker na str. 136. govori le o položaji Italije nasproti „Veliki Slaviji“ in na str. 137. misli, da je že blizu čas, da se utemelji med Jadranskim in Črnim morjem veliko „slovansko kraljestvo“.) Zato naj živi slovenščina poleg italijanščine, toda italijanščina naj ostane zmerom uradni jezik. (str. 134.)

Zato pa je potrebno, da se v ljudskih šolah le slovenski poučuje in sicer čist jezik brez „neologizmov“. Tako morejo pa le v slovenščini dobro izobraženi učitelji poučevati in zato je treba v prvi vrsti teh preskrbeti. Naj se torej preustroji žensko učiteljišče v Šempetru in drugače osnuje moško učiteljišče v Čedadu. Naj se ustanovi v ta namen posebna stolica za slovenščino v Čedadu, kajti neobhodno potrebno je, da se v Italiji bolj gojijo slovanski jeziki, naj že ostane ta kraljevina prijateljica sosedni slovanski državi, (torej iz uljudnosti do nje), ali pa naj ji bode sovražnica, (torej iz potrebe, da bode mogoče razumeti njene težnje in da bodo torej Benečani dobri ogleduhi za italijansko vojsko).

Razven tega naj izdá Italija kmalu nov sodni red, po katerem naj se male pravde kmetom samim prepusté in le za večje tožbe naj bode kr. sodnik v Čedadu. Občine naj se preustroje, ceste dodelajo in v Čedadu naj se ustanovi domač bataljon mejnih brambovcev, ki bo imel svoje stotnije po glavnih krajih Slovenije dislokovane. Najprej pa naj se hitro odpravi kr. komisarjat in namesto njega zopet uvede „mejna podprefektura“, kakeršna je bila že 1806—1813. l. v Čedadu. Hitro naj se sestavi posebna komisija, katera naj vse te nedostatnosti odstrani in zlasti za to skrbi, da se starodavni spomeniki zopet popravijo in raztresene listine v skupen arhiv zberó.

Tako govori narodnjak, mož stare korenine, za blaginjo svojega narodiča; mož čigar srce od veselja zaigra, ko ga kanarček pri vstopu v pogorsko hišo s slovensko pesenco pozdravi. (str. 91.) — Ali bomo zamerili možu, ki na Beneškem, v italijanski kraljevini tako živo čuti in govori za rojake svoje, ako nima čuta in pojma za državo našo? — Bog nam daj pri nas v Avstriji mnogo, mnogo takih narodnjakov, ki bodo tako vroče ljubili svojo Slovenijo, kakor g. Podreka ljubi — beneško!

S. R.

